

SZÜRKEGÉMEK TANYÁJÁN.

IRTA: BÁRÓ BABARCZYNÉ JÓSA JOLÁN.

SEBESEN gurul végig kocsink a kitünő bácskai klinkeren. Az út mentén jobbról hullámzó rozstáblák — júniusban vagyunk — még ott lebeg fölöttük, mint lenge kék fátyol, a termékenyítő virágpor. Friss kukoriczások alig látszanak ki a földből, váltakoznak burgonyaföldekkel. Odébb még csak gyengén növekedőben a búzavetés. Balról pedig, ahogy haladunk, széles zöld szalagként húzódik mellettünk a többezerholdas kozorai erdő. Túl rajta — jele ugyan nem látszik, csak úgy halljuk mondani — a Duna szeszélyes kiöntésével, zöld kis szigetekkel. A hazai zoológiai laboratórium tudós igazgatójának szíves hívására jöttem. ONDRUS állami erdőgondnok volt madarászó társaságunk vendéglátója, a ki családjával együtt gyakorlatilag váltotta be azt a mondást, hogy «nincs idegen Bácskában». Azt hallottam, erre van még madár-eldorádó. Meglátni véltem egy-két jelenetét annak a csodálatos madáréletnek, a melyet a természettudományok atyamestere: HERMAN OTTÓ olyan mesés szépen fest leírásában. Vágytam a zizegő nádasokra, hol óriás fészket rak a fekete gólya, rejtekhelyet talál a kócsag; a hol meghúzódik az ibisz, kormorán, s még zavartalanul portyáznak a rokonfélék. Ellesni gondoltam a madárlakta helyek tevés-vevését, azt a remek színjátékot, melyet a madarak létért való küzdelme produkál. Csalódtam! Legalább is az első napon, mikor a Dunához vitt vándorútunk. Kozorától pár kilométernyire, Bezdánál jön elébünk a nagy víz. A falunak házai kikönyökölnek a Dunára; keleti tájkép benyomását kelti a különböző módon megépített ház, vízhez leereszkedő kertjeivel, sulykoló sokácz asszonyaival. Nyíltabb helyre érünk. Itt már szigeteket kerít el a folyó, erdős szigetekkel, viruló meg elaggott törzsökös fűzfákkal. Szinte emlékeztet a délamerikai Paraná folyam szigeteire. Festői vidék ez, de ugyan csendes; most már alább adja a Duna is, csak a fűzeseken meg bokrokon jó méternyire megmaradt szürkeség beszél, hogy leapadt a folyó.

Közel járunk a parthoz, zsákmányra lesünk. Bizony hiába. Alig rebben föl egy-egy madár, az is mintha idetévedt volna. Órák hosszat bolyongunk a vizen. Fáj a csalódás; pedig vidám a velünk tartó nagy társaság; csónakunkhoz szegő-

dik egy másik ladik, rajta az a tamburás-banda, a mely egyszer már a német császárnak is fülébe muzsikált. És mire beesteledik, az egész zoologiai eredmény két kis madár; a frissen kihalászott, élve földarabolt halzsákmány, a miből paprikást, nyárson sült kecségét meg főtt pontyot preparált a parti halász; azután meg az urak másnapi katzenjammerja.

Reggel nekivágtunk az erdőnek, a nagy tilosnak, mert gazdája, az állam, nem tűri meg a benne tiprót. Minket különös engedély szabadított bele. Erdőőr volt az útmutatónk. Nem soká haladtunk a fafuvárnak vágott széles úton; hamarosan letértünk a keskeny ösvényre s azután neki a rengetegnek. Eleinte még fiatalosban jártunk; most, mikor még alig ébredt föl a természet, rikító ünnepi zölden csillan meg a reggel harmatja. Öregebb részhez jutunk, a vén bükkfák, sokéves, mégis nyurga tölgyek birodalmába. Mint hiú asszony a szépség hibát, úgy rejtegeti a sugár fa görcsös bütykeit, s csak fönn a magasban, hol törzse görcössé válik, bontja ki lombsátorát. Óvatosan osonunk a fák között. Furcsa vidékre értünk. Lent a fák alján nagy területen szürkés fehérség, mintha mészes-est hozott volna a nyári zivatar. Százszámra kellett ide a madár, hogy így berondíthassa e vidéket. De nem is csendes itt az erdő. A toronymagas fák fölött hatalmas testek keringenek. Főemberünk lövésre készül. Bennem pedig küzd a prédára vágyó ember, az irgalmasszívú asszonynyal. Közelben ül az elsőnek szánt áldozat. Én nagyot tüszentek, — hiszen reám tűzött a napsugár — fölrebben, odébb száll a madár. Ez így nem mehet. Nem kalapczifráért, tollboáért jöttünk. Lövésre van elég alkalom. Egy fán négy-öt fészek, a szürkegém (*Ardea cinerea*) falujánál vagyunk. Amott épen jól megtermett szürkegém igyekszik hazafelé. Hófehér melle pompásan csillog a napfényben, majdnem méteres hosszú teste olyan, mint elején lecsapott vitorlás, mert repülés közben hosszú nyakát összenyomott S alakban hajtja hátra vállá közé; fejét pedig nyakára fekteti, úgy hogy széles szárnyai előtt alig látszik belőle más, mint sárgás csőrehegye. Ütemes lomha szárnycsapásokkal, lágy és mégis gyors mozdulatokkal szeli a levegőt. Tollazata elegáns; semmi rikító szín, messziről mindenütt tompa szürkesség. Innen kapta magyar nevét is. Melléről a fehérség fölnyúlik egész nyakán s feje tetején ékalakban zár be egy fehér foltot a szemétől kiinduló két fekete sáv s hátrafelé hajolva, libegőláncza alakban nyílik meg. Nyakán alul hosszú fekete csík. Az egyszerű szürke köntös különben eléggé kiczifrázott. Fehér begytollai nem simulnak mellére, hanem rojtosan meghosszabbodva csüngnek alá. Világos hátfedője meg szalagszerűen megnyúlt lelógó tollaival olyan, mint valami megnyirbált zászló. Az egész pedig hamvas szürkességgel befújva. Ennek nincsenek zsírmirigyei, nem ékteníti el a tollat összetapasztó zsiradék, s hogy nedvességtől mégis védett legyen, pelyheiből kiváló finom kékes porral szórja be ruházatát. Valahogy odébb lendül, elkerüli a halált. A fák alatt szembetűnnek az eltörött világos-zöld tojáshejak. Pünkösöd felé vagyunk. Három-négyheti kotlás után három-négy élet kél a fészek alján, az udvarias gémmamát. Olyankor még frissen zöld a környező növényzet, később, hogy több a fészeklakó, olyan, mintha bemeszelték volna. És ez a maró váladék gyilkosa is lehet a fának. Nem messze ékesszólóan, kopaszon mered égnek néhány tölgyfa. Alján még

akad rajta egy-egy zöld lomb, de fent mintha leforrázták volna. A rajta tanyázó csöcselék előli szennyével a vendéglátó fát. Mikor kikelnek a fiatalok, esetlen csunya jószágok. Egy hónap mulva egészen fölruhásodnak, de még egypár napig csak az öregek vezérletével merészkednek ki a fészekből. Ezek már egészen fejlettek, mégis fölállva, kinyújtott nyakkal, éhesen, ételre kacsintgatva várják az öregeket. Jönnek is a gémszülők, hozzák az eleséget és mélyhangú, idegenszerű «kreekk, kreekk» kiabálással tömik a falánk csemetéket, a melyek nem ismerve a kenyérkeresés munkáját, a kapottnak felét leprédálják a fészek széléről. Egyszerre vége az idillnek. Eldördült az első lövés, a mi mesterünk nem téveszt célzt; a fölcsapó puskaporfelhőből vergődve zuhan alá egy szürkegém, esés közben párszor megfordul a levegőben. Hangos lesz a fák között, a fészekben levő öregek ijedten rebbenek föl és széles körben hallatszik jajveszékű «khá, khá» kiabálásuk. A vészhangra egyszerre fészekbe lapulnak a megrémült fiókák. Nagy magasságban a fák között keringenek a gémeik; látják a veszélyt, ösztönük mégis ott tartja őket a féltett fészek fölött. Csak fölrepülésükre várt a barnakánya, a rabló «*Milvus horschun*». Mikor legnagyobb a zürzavar, orvul lecsap; a költés idején tojás a zsákmány, most a felnőtt madárfiók. Két ellenségtől szorongatva, még nagyobb lármát csapnak a gémeik. A tehetetlen gyávák panaszos krákogással kísérik a rablást s nem tudják, hogy fegyverük: csőrük egyetlen döfésével megsemmisíthetnék a fészekrablót. Egy része a törött tojánhéjnak ilyen régebben megesett lopásokról beszél. Így élnek örökös háborúságban a tolakodó, közelükbe települő kányahaddal. Nem okulnak a kellemetlen szomszédságból, s a hol lehet, más madarakkal vernek tanyát. Néhol kárókatonákkal szövetkeznek, máskor elvegyülnek másfajta gémeikkel, sokszor meg vetési varjakkal, csókákkal tanyáznak. De számító óvatosságukban kikeresik azt a helyet, hol legmesszebbre esik az örök ellenség: az ember. Ilyenkor nem bánják, ha órák hosszat kell repülniök a mindennapiért. Itt Kozorán is bent az erdőmélyen épített falut a gémhád, jó tizenöt kilométernyire természetes éléstárától: a Dunától. Az apró szigetek alacsony füzeseit végső esetben avatja föl táborának, de jobb híján nádasokban bujó fűzbokrokra, rekettyékre rak fészket. Ha már nagy a szükség, nádasokkal is beéri, kikeresi a legsűrűbb részeket, csúcsosan egybehajtja, összelapítgatja a nádszálakat s a kéve tetejébe építi fészket. Ha csak teheti, olyan helyekre költözik, honnan eljuthat csendes menetelű folyókhoz, tengeröblökhöz, vizes árkokhoz. A sebesen rohanó hegyi patakokat, gyorsan haladó folyókat ép úgy nem szereti, mint a tükörsima állóvizeket. Jobb híján még morotvával, pocsolyával is beéri, csak legyen benne meglábolható víz, meg elegendő hal. Mert hal a kedvencz eledele. A német innen nevezi el találóan «Fischreiher»-nek. Érdekes nézni, ahogy a szürkegém életfentartó mesterségét: a halászatot űzi. Néha órák hosszat elácsorog a vizek szélén. Egykedvű mogorvasággal, mélabús tartással, szinte megfélemlítve magáról ábrándozik a víz fölött. De ez a nem-törődő nyugalom csak látszólagos; egyszerre hirtelen előrelép, villámgyorsan lecsap, s mint szigonyozó halász, bámulatos biztonsággal bökö prédája felé, a melyet ritkán téveszt el. Ez a színlelt egykedvűség váltakozva a lecsapásokkal addig tart, míg fölférne rá az a nevezetes római pávatoll. Már pedig ehhez még a néha 20 cm.-es halakból is jó adag szükséges, aztán meg hárman-hatan is összeállnak halászni; míg aprók a kicsinyek, haza

is szállítgatnak; szóval veszedelmes konkurrensai a halásznak, és biztosak benne, hogy az ékes fészekalja mindig jó lerakóhelye a portékának. Így többnyire a hopp jegyében él, de ha ritkán beüt az éhkopp ideje, békával, egérrel meg vízibogárral is beéri. Ha megszorul, a mezőre megy portyázni; itt alábbhagy komorságából és meggörnyedve, szaporán keresgél valami ehető után. A bőség napjaiban még a döglött halat is megveti. És mert fél az éhségtől, október közepe már rendszeren délibb vidékeken éri, s ahogy távozik a meleg, úgy húz ő is ferde vonalakban meg ékalakban Afrika felé. Többnyire nappal vándorolnak, de sokszor a holdvilágos éjszaka is útban éri őket. Hanem ha heves szél támad ellenük, abbahagyják az utazást és filozófusi nyugalommal végét várják. Ha későre maradnak és a vizeket csak gyenge jégvárta bőrizi be, megesik, hogy itt telelnek ki. Állandó tartózkodásul sokszor nem veti meg a szürkegém a déli vidékeket sem, de nyugtalan vére itt is kószálásra ösztönzi. Márczius közepén, mikor még alig szabadultak föl a vizek, már újra itt van. Latolgotó természetéhez hiven tavaszról-tavasza fölkeresi a régi tanyát. Magyarországot madárországnak tartották a természettudósok, és gémlátni még bátran el is jöhetnek ide még most is, mikor csatornába szorultak az ácsorgó vizek. Németországban már ritkább madár, de mert alkalmazkodó, az északi vidékektől le Délafrikáig mindenütt ismerik. Itt Kozorán csak úgy tobzódunk a gémeiben. Ez érdekes látvány megvigasztal a dunai csalódásért. Szinte be is telünk velük. Ahány puskaelövés, annyi gém zuhan le kalimpálva. A száraz tölgyleveleken egymás mellé fektetve hosszú sorban gém-gém mellett. Tóni, az erdőőr fia, alig győzi elhessegetni róluk az éhes legyeket. Aztán rúdra akasztják s mint a bibliai szőlőfürtöt szállítjuk nagy diadallal a labororiumba. Mert bizony az is volt kellős közepén a rengetegnek. A mi kedves házigazdánk bölcs előrelátással egyik erdőőrnek juttatta ezt a nagy tisztességet. Vesztére szegénynek! Mivé lett az erdőőrnek féltett tiszta szobája! A magasra vetett dagadó nyoszolyán félig kész madárőrök. Az almáriom tetején gusztusos befőttek mellett formalinos béka, meg spirituszba rakott denevér. Nagy asztaluk az ablakhoz tolva, hadserege rajta a késeknek, nyúzó szerszámoknak. Csepű dróttal egybeakadva, szanaszét fűrészpor között lenyúzott gémtörzsek meg hosszú meredt nyakak. A levegő pedig veszedelmesen terhes a halevő madarak penetráns szagától. Azontúl ez lebegett körül, mint boszúálló kísértete a nyúzott áldozatoknak. Egy hétig utána, ha fészülködtem, gémszag csapott arczomba s gémszagba burkoltan nyeltem le a délutáni kávé. Mert versenyt dolgoztam BARTKÓ preparátorral, egymásután nyúzva le a romlandó részeket az örökszép tollazattal. Naponta vándoroltatta gémeinket Budapestre a pósta. Mikor elég volt a madár, hozzáláltunk a fészekszedéshez. Ezt a nehéz feladatot az erdőőrék Tónija oldotta meg, jobban mondván mászta meg. Csak ilyen erdőneveltje vállalkozhatott a nagy feladatra. Czipőit levetette, hanem harisnyát húzott e nagy alkalomra, úgy okoskodván, hogy inkább szakadjon a gyári munka, mint az istenadta embertalp. Majomhoz méltó ügyességgel kapaszkodott föl a huszonötméteres fán, pedig a sima, vastag törzsön egyetlen görcs sem kínálkozott a támaszkodásra. A derekához erősített kötélén húzta maga után a baltát meg fűrész. Hamar ráakadt a fészkekre. Egyikben egyedül voltak a fiókák. Kétségbeesve csapkodtak a fiú felé, ez pedig nem sokat teketóriázva dobálta le egymásután a pulykanagyságú

fiatalokat. Megérkeztek az öregek is, keserves hurrogással keringtek a fészek fölött, nem merve támadni. Megesett a szívem a tehetetlen fiókjóságokon, a mint nagy nyekkenéssel fejezték be a légi utat. Egy rögtön talpra állott, ennek kegyelemért könnyörögtem, azon frissiben Móricznak elkeresztelve. Méltóságteljes, fontolgtató lépésekkel sétált, a meddig a lábára kötött zsinór engedte. A többi alig védekezett, a mint begyömöszölték őket a hátizsákba. Fönt ezalatt járt a fűrész, dolgozott a balta. Előbb gondosan körülkötözte Tóni a fészket. Végre elvált a fészektartó ág s óvatosan elébünk ereszkedett a kipusztult madár-tűzhely. Nem valami tökéletes alkotmány biz az, művészből a fecske fészke. Csak úgy összeróva méteres átmérőjűre, elnagyolt galyakból; tessék-lássék módon bélelve ki szőrrel, mohával, tollal, tépett gyapjúcazfrangokkal. Az egész pedig mintha lelocscsantották volna valami piszkos fehér mészszel.

Ahogy fatörzsön ülve nézem a fölriadt fészeklakókat, a mint fejvesztve sűrögnek, mint kongatáskor a falu népe, önkéntelenül egy kis kulturhistóriai összehasonlítás teszlek. Fölrajanak előttem nemes paripákon bársonyruhácskák urak s még czifrább asszonyságok; a mint kezükről nekiereszti vadászó solymukat, hogy tisztességes párviadallal kerítsék meg a gémeiket. Nem Winchester-puskák orozva ejtett lövésével terítették le, de lovagias módon alkalmat adtak nekik, hogy karmaival, csőrével védje kis életét. A solymászat idején olyan keresettek voltak a szürkegém-kolóniák, mint ma a fáczánosok. Már a XVI. század előtt Nagy Konstantin tette úri sporttá a solymászatot. Századokon át volt a mi uri népségünknek is kedvencz szórakozása. Ma már csak hírből ismerjük, legfeljebb némely ázsiai népek úzik vadászsolymaikkal gémeik helyett hegyen-völgyön át a gyorslábú gazellát. Azelőtt ápolták a gémtelpeket, ma szívesen szétverik. Mert útunkban vannak lakói; irigyeljük a halakat, melyeket asztalunkról lopnak le. Elrondítják, roncsosá teszik kedves tölgyeinket, gyengén viszonzva azzal, hogy megmentik a környéket az egérrájtól.

Pusztítják is szegényeket tűzzel-vassal. A puskák tűzével, csalogatók vasával. Falánk természetét fordítják vesztére. A fehérre festett fatojást nézi igazinak, a mint mohón nekiesvén, bennszorul feje a csapóvasakban. Fogytán a daru, ritkaság a kócsag; a legények pörge kalapjára most már csak gémtoll kerül a rózsa mellé. Rojtos válltollait keresik és szívesen megfizetik. A halásznépség meg elszedi fiókáit, elkészíti izletes gémpaprikásnak, zsírját meg elteszi kuruzsló csodaorvosságnak.

Mi is alaposan megtizedeltük a kozorai gémkolóniát.

Móriczot, a menekültet, otthagytuk hirmondónak. Tóni fiú meg Pestre került. És Móricz egy ideig az erdőörék udvarán lábolt a kacsák vizében, czimborált a baromfiakkal. Hanem közel volt az erdő. Szinte látom, a mint ravasz pislogással elsomfordált és mintha csak sétálna — illa berek, nádak, erek — beódalgot az erdőbe. Tóninak is szűk lett a pesti bérkaszánya. Már első éjjel nekiindult várost látni, úgy kísérték hajnalban haza a Városliget körüli lakásra a Lánchíd környékéről. Mikor aztán meg akarták nyirbálni szárnyait, egyszerűen ellépett — vissza kedves erdejébe.

A Budapestre került gémeik pedig új életre keltek a hazai zoologiai laboratóriumban. Művészi izlés mesteri kezekkel állította föl az elesetteket. Régi tűzhelye fölött terjeszti ki szárnyait a gémmama. A fészket tartó ágon élethűen zöldel a mesterséges

tölgylomb, a fészken, ágakon pedig rajta valódiságuknak bélyege: a szürke patina. Hosszúra nyújtott nyakkal várnak benne eleséget az éhes gémfiókák. Arrébb görbedt háttal mezőnek indul egy öreg hím; félrefordított fejjel készül balra bökni egy másik. Szinte várjuk, mikor kezdik rá «kreekk, kreekk!» Gémtelep most a labororiumnak egyik terme, talán csak átmeneti tanya, hiszen a gyönyörű csoportozatoknak legméltóbb helye a Mezőgazdasági Múzeumban meg a Nemzeti Múzeumban lenne, hol a nagyközönség is elleshetne általuk a szürkegémek életéből egy-egy jelenetet.

Az élők, az igaziak, a Kozorán maradottak azóta nyugodtabban élik világukat, zavartalanabban nyelik a dunai halakat. Csak éljenek a kozorai gémfalu lakói; hiszen megszámlálják a közösség napjai. Sorjába a fészektartó fákön kis darabkán lehántva a kéreg, ráfestve nagy fekete szám. A halál jele. Hirdeti, hogy ítél az állam, eljön a végítélet napja, mikor baltacsapás, fűrészzaj riasztja föl a madártelepet. Kivágják az erdőrészt; földönfutóvá lesznek a gémek, leroskadnak a faóriások és szátra vágott ölfákba szorul a rengeteg ágas-bogas költészete.

ÖRÖKLÉS A HANGYÁK ÉS MÉHEK KÖRÉBEN.

Irta: SAJÓ KÁROLY.

HANGYÁK nagyobb távolságba a mi földségünkön egész rajokban nem vándorolnak. Az ugyan sokszor megesik, hogy meglevő városukat elhagyják és új tanyát keresnek, vagy pedig hogy egy másik hangyafaj fészket elfoglalják, de az ilyen vándorlások még egy kilométernyire sem szoktak terjedni.

Mindamellet van módjuk arra, hogy fajukat nagyobb távolságba is, úgyszólván ugrásszerűen, elterjesszék. Ezt a nőstények végzik vagy párzás előtt, vagy párzás után, de mindig olyankor, *mikor még megvan a szárnyuk*. Azt alkalmasint minden olvasónk tudja, hogy a hangyák társaságában legalább is három kaszt szerepel: nőstények, hímek és munkások; ez tehát olyanféle kasztrendszer, mint a méheké. A nőstények és hímek szárnyasak, a munkások ellenben szárnyatlanok. A hímek mindjárt a párzás után elhalnak. A megtermékenyített nőstények pedig csakhamar elvesztik szárnyukat (többnyire a munkások tépik le) és azontúl mindig a föld alatt élnek és egyedüli feladatuk az, hogy petéket tojjanak.

A ki az év melegebb részét falun tölti, nem ritkán láthat ú. n. *hangyarajzást*, mikor a hímek és nőstények megjelennek a föld fölött és ide-oda repkednek. Ilyenkor párzanak is. Néha annyi *szárnyas hangya* rajzik, hogy helyenkint minden tárgyat ellepednek és az ember ruhájára is tömegesen telepednek le. Az ilyen tömeges rajzás azonban nem minden évben mutatkozik; néha 2—3 év is eltelik a nélkül, hogy feltűnő mennyiségben jelennének meg. Rendesen a hímek azok, melyek legélénkebben röpködnek,